

MTA NÉPRAJZI KUTATÓINTÉZETE
1014 Budapest, Országház u. 30. 1250 Budapest, Pf.: 29
Tel.: +36-1-224-67-81 fax: +36-1-356-80-58
E-mail: etnologia@etnologia.mta.hu
Honlap: www.etnologia.mta.hu

Beszámoló az MTA Néprajzi Kutatóintézete 2011. évi tudományos tevékenységéről

- I. A kutatóhely fő feladatai 2011-ben
  - A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése, megjelentetése: *A Magyar Néprajz* sorozatot lezáró, I.1. kötete, *A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture, Magyar Népköltészeti Lexikon*
  - ETNOFOLK Európai Unió pályázati projekt – Digitalizált népi kulturális örökség
  - *Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében* – OTKA támogatással
  - Eredmények a népi műveltség történeti kutatásában (kiadványok az intézet sorozataiban, további publikációk, a 2012-es *Visual Encounters with Alterity* nemzetközi konferencia előkészítése
  - Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben
  - Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában
  - Modernizáció és kulturális ideológiák. Modernizációs törekvések és ezekre adott lokális kulturális válaszok etnológiai vizsgálata Szibériában, Mongóliában és Délkelet-Ázsiában

- II. A 2011-ben elért kiemelkedő kutatási és más jelentőségű eredmények
  - a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények
    - A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése, megjelentetése

A Magyar Néprajz sorozatot lezáró, I.1. kötete. (Magyar néprajz nyolc kötetben. I.1. *Táj, nép, történelem*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011. 1080 pp.)

Az MTA Néprajzi Kutatóintézete, a hazai néprajztudomány vezető intézményeként, ahol a legnagyobb létszámban dolgoznak minősített néprajzkutatók, központi feladatvállalásának tekinti, hogy égisze alatt szülessenek meg a tudomány szak összefoglaló munkái. 2011 decemberében megjelent az intézet kiemelt célkitűzéseiként a nyolckötetes *Magyar Néprajz* zárókötetét az intézmény akadémikus professzora főszerkesztésében. A kötet elkészítésében, fejezeteinek megírásában, a képek és a mutatók szerkesztésében az intézet összesen 10 munkatársa vett részt. A magyar népi műveltség táji, történeti tagolódását, korszakait, a néprajztudomány tárgyát, időszemléletét, módszereit, kutatástörténetét összegző kötet lezárása egy egyedülálló tudományos szintézisnek, amely a különböző társadalomtudományok akadémiai intézetei által irányított összefoglaló kézikönyv-sorozatok közül egyedülként készült el teljes egészében, a tervezetteknek megfelelően. A *Magyar Néprajz* megkerülhetetlen igazodási pontot jelent a további néprajzi kutatási irányok kijelöléséhez.

A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture

Az intézet az elmúlt években komoly előkészületeket tett egy újabb kézikönyv-sorozat kiadására. A *Magyar Népi Kultúra Enciklopédiáját / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture* angol nyelven, gazdagon illusztrálva jelenik meg a tervek szerint. A reprezentatív mű lesz az első kézikönyv, amely összefoglaló jelleggel mutatja be a magyar néprajztudomány,

folklorisztika és antropológia legfrissebb kutatási eredményeit a külföld szakmai és laikus közönségének. Az elmúlt évtizedek gazdasági, társadalmi változásai szükségessé teszik a tudományok olyan alapfogalmainak újragondolását és értelmezését, mint: népi kultúra, populáris kultúra, tömegkultúra, hagyomány, folklór, autenticitás. A széles szakmai összefogással készülő kézikönyv főszerkesztői, az intézet igazgatója és igazgatóhelyettese, szerkesztőinek többsége intézeti munkatárs. 2011-ben elkészült a 12 témacsoportot felölelő, 5 kötetesre tervezett (I. Alapvetés, Település, építkezés; II. Gazdálkodás, Kézművesség, Szállítás, közlekedés; III. Társadalom, Életmód; IV. Szövegfolklór; Vallás, szokások; V. Népzene, Néptánc, Népművészet) vállalkozás II. kötetének (gazdálkodás, kézművesség, közlekedés, szállítás témakörben) fordítása és szerkesztése. Az első kötet szerkesztési elveinek kialakítása, illusztrációinak kiválasztása különösen nagy körültekintést igényel, hiszen ez a kötet fog mintaként szolgálni a továbbiak számára is.

Magyar Népköltészeti Lexikon

Az MTA NKI Folklór osztályának kutatói 2010-ben fogtak hozzá a *Magyar Népköltészeti Lexikon* összeállításának előmunkálataihoz, amely az intézet folkloristáinak közös, középtávú feladatvállalása. A népköltészet témájában mind a szakmai, mind a laikus közönség számára irányítúként szolgáló két, alapvető kézikönyv – az egykor ugyancsak az MTA néprajzkutatói által összefogott *Magyar Néprajzi Lexikon* 1-5. (1977–82) népköltészeti szócikkeiben és a *Magyar Néprajz* sorozat *Magyar Népköltészet* (1988) – folklór-értelmezésében, fogalomkészletében, számos terminológiai meghatározásában, struktúrájában, tematikus hangsúlyjaiban revízióra szorul. A folklór egyrészt akár a nyelv, folyamatosan változik, bizonyos jelenségei eltűnnek, újak keletkeznek, másrészt pedig a tudományok szemléletmódja alapvetően átalakult és számos kutatási eredménnyel gazdagodott az elmúlt években. A folklórkutatás fogalmi készletét és módszertanát újragondoló, megújító szándékú lexikon előmunkálataként a résztvevők áttekintették a korábbi, hagyományos műfaji struktúrában rendszerezett, ma már jórészt történeti anyagként kezelhető népköltészeti adattárak és kutatások azon forrásait és eredményeit, amelyek inspiratívak és beépíthetőek a tervezett alap kutatásba. Meghatározták azokat a területeket, amelyek forrásfeltárást, új szemléletű gyűjtést, új elméleti megközelítést igényelnek, nemzetközi párhuzamokat, kapcsolódási pontokat kerestek vállalkozásukhoz. A Folklór osztály munkatársai kétheti rendszerességgel tartott műhelyvitáikon összeállították a tervezett folklorisztikai kézikönyv cca. 2500 szócikkből álló gyűjteményét, amit három (hazai és határon túli), az intézettől független, jeles kutatóval lektoráltattak. A munkában az intézet Folklór osztályának 7 aktív és 2 nyugdíjas, szerződéssel alkalmazott kutatója, továbbá még két korábbi munkatársa vesz részt. A projekten dolgozó kutatócsoport szakmai megbeszéléseit a közel jövőben szélesebb körben, az etnográfia, illetve a társ- és rokontudományok, a megvitatandó témában kompetens kutatóinak részvételével szakmai kerekasztal megbeszéléssé, tanácskozássá bővítve kívánja megtartani. 2012-ben a kutatás költségeinek fedezésére a lexikon összeállításán dolgozó kutatók OTKA pályázatot nyújtanak be.

- ETNOFOLK Európai Unió pályázati projekt – Digitalizált népi kulturális örökség

A Cseh Tudományos Akadémia Etnológiai Intézete társulva a MTA BTK Néprajztudományi Intézetével, a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézetével, a Szlovén Akadémiai Kutatóközpont Etnológiai Intézetével, valamint a besztercebányai Bél Mátyás Egyetemen, illetve a Prága melletti Berounban levő AiPBeroun számítástechnikai vállalattal sikeres konzorciális pályázatot nyújtott be az Európai Strukturális Alap Közép-Európai Transznacionális Programja keretében, amely egy 2011 és 2014 között felépítendő, a népi kulturális örökségre vonatkozó egységes adatbázisrendszer és web-felület kialakítására

irányul. A projekt célja az, hogy a laikus és szakmai közönség számára elérhetővé tegye az egykori Osztrák-Magyar Monarchia közös kulturális örökségén belül a kelet-közép-európai népi kultúra hagyományait. Az együttműködés 2011 májusában indult és három évig tart. A projekt keretében az intézet digitalizálja az adattárban megtalálható kéziratokat, fotókat és diákat, filmeket, hangzóanyagokat, térképeket, s ezt a gyűjteményt kiegészíti az Intézet keretein belül folyó recens gyűjtések dokumentációival is. A Prágában 2011. május 19-én megrendezett projektindító konferencia a vállalkozás adminisztrációjának és pénzügyi lebonyolításának koordinációjára koncentrált. Az azóta eltelt időszakban felmerült technikai és szakmai kérdéseket a közös munka első szakaszának lezárásaként Ljubljánában október 12–13-án megrendezett találkozón vitatták meg a partnerek. Egy egységes metaadat-rendszert, tehát a digitalizált rekordokat kísérő adatlapok struktúráját dolgozták ki a résztvevő intézetek. A feltöltendő tartalmaknak, jelenségeknek egy valamennyi érintett kultúrára adaptálható rendszerben való elhelyezéséről, kategorizálásáról és leírásáról a ljubljánai tárgyalások folytatásaként folyamatos egyeztetés zajlik a partnerek között. A stratégiaalkotásban és a kutatás megindításában az intézet vezetése (igazgató, ig. helyettes, gazdasági vezető) és az intézet további 3 munkatársa vettek részt.

- Hármashatáros vizsgálat Magyarországon délnyugati, délkeleti és északkeleti térségben

A kutatás OTKA támogatással (2011–15) vizsgálja Magyarország hármashatárait: a határ menti régiókra és a határokon átnyúló kapcsolatokra összpontosít. Magyarország háromféle határral rendelkezik, és így háromféleképpen tart kapcsolatot szomszédjaival: Magyarország kapcsolódása a korábbi EU-hoz, az ún. Nyugat-Európához; Magyarország kapcsolódása új EU tagállamokhoz; Magyarország kapcsolódása nem EU tagságú országokhoz. A történeti előzmény és a határ politikai jellege, amely ráadásul többször is változott az elmúlt évtizedekben, jelentős mértékben meghatározza a kapcsolatok típusát, rétegzettségét és intenzitását. A kutatás célkitűzése annak vizsgálata, hogy a szomszédos régiók hogyan hatnak egymásra: milyen elvek hozzák közelebb őket egymáshoz, és melyek távolító hatásúak, illetve milyen dinamikák mozgatják az egymásra hatásokat térben és időben. A kutatás három dimenzióját elemzi a határ menti régiók kapcsolattartásának: (1) kulturális dimenzió: identitás, hagyományörzés és -teremtés, oktatási intézmények, kulturális szervezetek, (2) társadalmi dimenzió: határok jellegének változásai (1989-es vasfüggöny, Schengeni határ, vízumliberalizáció) következtében átalakult/újraéledt/meglazult kapcsolatok, népszegmozgások, új kapcsolatkeresési stratégiák, valamint új közösségek, (3) gazdasági dimenzió: határ menti kereskedelem (formális és informális gazdaság, feketekereskedelem) 2011-ben megtörtént a kérdőíves felmérés előkészítése, a kutatópontok kiválasztása, valamint adataiknak feltérképezése. A kutatócsoport előkészítette a következő három év kutatásának kérdőívét feltérképezve mindazon hazai és nemzetközi kérdőíveket, amelyeket határ menti kapcsolatok vizsgálatára eddig használtak, és összeállítottak egy olyan kérdéssort, amit adekvátnak tartanak a kiválasztott három hármashatár gazdasági, társadalmi és kulturális problémáinak feltárására. A kulcsfontosságú témakörök kiválasztásában helyi szakemberek véleményét is kikérték, kompetenciájukra a továbbiakban is építenek. Adatbázis készült a kiválasztott települések történeti adatairól (demográfiai, statisztikai, történeti leírások). Megkezdődött a terepmunka, szakértői interjúk készültek a határokon átnyúló gazdasági és a társadalmi kapcsolatok feltérképezésére, értelmezésére és mélyinterjúk a kapcsolatalakításban résztvevőkkel. A kutatást az intézet igazgatója vezeti, egy munkatársa koordinálja és a további 5 résztvevő közül egyikük az intézet kutatója.

- Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben

Az intézet Társadalomnéprajzi osztályának kutatói különböző, földrajzilag és típusaiban eltérő helyi társadalmakban elemzik az egyén és a helyi közösség élet- és alkalmazkodási stratégiáit, a közösségszerveződés új formáit, a lokális és etnikai identitás kérdéseit, a helyi politika és a hatalom viszonyát. A 20–21. század fordulójának demográfiai folyamatai, a népesség korösszetételének változása, a várható életkor kitolódása, az időszerűk számának növekedése kiemelten szükségessé teszi a nemzedékek egymás közötti viszonyának, az öregek társadalomban elfoglalt helyének, kapcsolatrendszerének vizsgálatát, az idősgondozás családi és intézményes modelljeinek kutatását, többek között a migránsok szerepének feltárását az öregek szociális ellátó rendszerében. A kutatást végző tudományos munkatárs, aki 2011-ben elnyerte a Magyar Néprajzi Társaság Jankó János-díját, összeveti a migránsok által nyújtott szolgáltatások jellegét az idősgondozásban az állami, non-profit, piaci szektorban, a civil és az informális szférában meglévő szolgáltatásokkal és kiemelt figyelmet fordít az idősgondozásban résztvevő külföldiek interperszonális kapcsolataira a küldő, illetve a fogadó országban, a beilleszkedés sikeres és sikertelen formáira, az integráció típusaira. A kutatás kiemelt témaköre a kelet-európai nők háztartási iparba irányuló rövidebb vagy hosszabb ideig tartó migrációja.

A kutatóintézet fontosnak tartja a nagyvárosi életmód, a városi kultúra kutatását. Az intézet egyik munkatársa MTA Bolyai kutatási ösztöndíjasként gyűjti, elemzi a táplálkozáskultúra változásait az értékek és az értékrend tükrében mai nagyvárosi környezetben.

A Társadalomnéprajzi osztály egyik tudományos főmunkatársa a mindennapok szokásvilágát, az életmód, az identitástudat hétköznapi megnyilvánulásait kutatja. A testkultúra és tisztaság, fürdőkultúra témakörénekkomplex történeti-, összehasonlító- és jelenkori kutatását végzi. A beszámolási évben az akadémiai kétoldalú egyezmények (bolgár, török, észt, lengyel, orosz és ukrán) keretében külföldi kutatással, terepmunkával, konferencia részvételekkel a téma számos nemzetközi kapcsolódási pontját tárta föl.

Az intézet kiemelten fontos kutatási területnek tekinti a 20. század második felében a szocializmus gazdasági-társadalmi viszonyai között, majd a rendszerváltozás és az európai uniós csatlakozás nyomán lezajló folyamatok bemutatását, hatásuk értelmező elemzését. A Társadalomnéprajzi osztály egyik fiatal ösztöndíjasa a paraszti társadalom 1945 utáni életformaváltásának mikrotörténeti elemzését végzi választott terepén. A *Leninváros környéki falvak foglalkozási átrétegződése az ipartelepítés hatására* kutatási témában a házassági anyakönyvek vizsgálatával az éppen házasságot kötő, fiatal korosztály foglalkozási szerkezetváltásáról készített áttekintést. Interjúk készítésével pedig e folyamatnak a személyes emlékezetben való megjelenését ragadja meg, feltárva a különböző életpálya-alternatívákat, pályaválasztási terveket, az eltérő egyéni életutak mögött meghúzódó motivációkat.

Az osztály másik fiatal kutatói ösztöndíjasa – aki egyik szervezője volt a Magyarországon megrendezett *2nd Eastern European Ethnobiology Workshop. Methodology and Methods* című nemzetközi tanácskozásnak – a népi vegetációdinamikai ismereteket vizsgálja Gyimesben, a kutatás által felvetett kérdések értékelésében fontos szerepet játszik a természetvédelem.

Tárgyi kultúra, etnikai identitás és a különbség politikája az erdélyi gábor romák között című OTKA posztdoktori kutatási pályázat keretében magyar és angol nyelvű kéziratok, publikációk készültek, további előmunkálatok történtek az erdélyi gábor romák presztízstárgy-gazdaságát vizsgáló PhD dolgozat könyvvé formálásban, illetve MÖB támogatással fél éves antropológiai terepmunkára kerülhetett sor a kutatási témában.

Az intézet igazgatóhelyettese évek óta végzi a magyar népi kultúra régióinak számítógépes vizsgálatát, kutatja a néprajzi atlaszok számítógépes feldolgozásának

lehetőségeit. Targyévben napvilágot látott könyvvé formált nagydoktori disszertációja (*A magyar népi kultúra regionális struktúrája I-II*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2011. 563 + 354 pp.). A szerző a magyar népi kultúra térbeli tagoltságát bemutató kilenc kötetes Magyar Néprajzi Atlasz adatait számítógépes klaszteranalízis segítségével dolgozta fel. A számítógépes technika segítségével az egyes térképlapokat egymásra vetítette, és a több mint 600 néprajzi jelenséget együtt láttatja. Módszere lehetőséget ad a kultúra térbeli szerveződésnek egzakt képének felvázolására, képes a magyar nyelvterület nagy, közepes és kis kulturális régióinak körülhatárolására, mikrorégiók meghatározására. A kétkötetes munka olyan kézikönyv, amely a magyarságot jellemző rendkívül gazdag táji, műveltségbeli tagoltságról szerzett korábbi ismereteket igazolja, cáfolja, pontosítja. Ehhez a kutatáshoz szorosan kapcsolódik egy másik munka (*A magyar népi kultúra régiói I. Dunántúl, Kisalföld, Alföld*. Budapest: M-érték Kiadó, 2011. 406 pp.), amelynek ugyancsak szerzője, a második kötetnek (*A magyar népi kultúra régiói. II. Felföld, Erdély, Moldva*. Budapest: M-érték Kiadó, 2011. 424 pp.) pedig az intézet egyik főmunkatársa a szerzője.

Az MTA egy másik kutatóhelyének *Etnikai egyensúlyhelyzetek, lokális együttélési modellek két vegyes lakosságú kistérségben (Tövishát, Zobor-vidék)* című OTKA projektjének résztvevőjeként az intézet egyik kutatója a Zobor-vidék mint referenciális státuszú magyar néprajzi tájegység megkonstruálásának folyamatát elemzi.

– Eredmények a népi műveltség történeti kutatásában

Az intézet kutatóinak szerkesztésében és *Documentatio Ethnographica* sorozatában jelent meg Belényesy Márta tanulmányainak gyűjteménye *Fejezetek a középkori anyagi kultúra történetéből*. I. (Budapest: L'Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2011. 201 pp. *Documentatio Ethnographica*, 26.) címen. A szerző által többségében az 1960-as években publikált tanulmányok gyűjteményes újrakiadását egyrészt az indokolta, hogy több közülük ma már nehezen hozzáférhető, másrészt a történészek által is nagy érdeklődéssel olvasott és hivatkozott írások így összefűzve még inspiratívabbak a történeti és a néprajzi kutatások számára.

A Történeti néprajzi osztály vezetője, aki 2011 szeptemberétől a New York-i Magyar Kulturális Központ igazgatója, az osztály két munkatársával és az intézet egyik főmunkatársával előkészítette a Lengyel Akadémia Régészeti és Néprajzi Intézete által 2012-ben közösen megrendezendő *Visual Encounters with Alterity*, elsősorban a Visegrádi országok részvételével tervezett nemzetközi konferenciát.

Az intézethez 2011-ben OTKA posztdoktori ösztöndíjjal került fiatal kutatója *Öltözködés a 17–18. századi Erdélyben a ruharendeletek tükrében* témában kutat, és azt vizsgálja, hogy a normatív források miként hatottak a korabeli öltözködési gyakorlatra: az érintettek hogyan próbálták elkerülni a rendelkezéseket, a hatóságok hogyan igyekeztek betartatni azokat. A kutatás egyrészt írott forrásokra (morális értekezések és prédikációk, korabeli leírások) képi forrásokra (elsősorban viseletsorozatok és portrék) és tárgyi forrásokra (fennmaradt ruhadarabok) épül.

A Történeti néprajzi osztály fiatal kutató ösztöndíjasa levéltári források és recens gyűjtések alapján elemzi a kerékgyártó céhek, ipartársulatok és -testületek működését, vizsgálja a kerékgyártó mesterség eszközkészletét, termékeit és ezek változását a 19–20. században. 20. századi források és interjúk alapján a kerékgyártó és a bádigos mesterségek átalakulásának, megszűnésének folyamatát vizsgálja föl.

A református felekezeti identitás és közösségi emlékezet tematikában ketten is végeznek jelentős publikációt eredményező kutatásokat. Az intézet Néprajzi tanulmányok sorozatában megjelent a Történeti néprajzi osztály munkatársának PhD disszertációja (*Egyház és közösség*

a kora újkorban a Küküllői Református Egyházmegye 17–18. századi iratainak tükrében. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011. 297 pp. Néprajzi tanulmányok).

A Társadalomnéprajzi osztály egyik kutatójának célja pedig, hogy a néprajz, a kulturális antropológia és a szociológia módszereivel végzett empirikus kutatások segítségével körvonalazza a mai református identitás elemeit és működését. Készülő PhD disszertációjának középpontjában a „Református egység napja” néven létrehozott új egyházi ünnep körül szerveződő diskurzusok állnak, ezeken keresztül vizsgálja a református felekezeti identitás újrakonstruálásának folyamatait.

Az egyháztörténeti forrásokat feltáró, közreadó és elemző kutatások keretében folytatódott a 18. századi vizitációs anyagok levéltári feltárása, valamint a burgenlandi szakrális emlékek gyűjtése.

Az intézet szerződéssel foglalkoztatott akadémiai nagydoktora az 1990-es évek óta az alföldi mezővárosokról írt, részben történeti forrásokon, részben recens gyűjtéseken alapuló és periodikákban, alkalmi kiadványokban megjelent dolgozataiból *A mezőváros és a paraszti kultúra – Történeti-néprajzi dolgozatok az alföldi mezővárosokról* címmel mintegy 20 íves kötetet állított össze. *Emléklapok Ceglédről – Tanulmányok és cikkek a városról és a Kossuth Múzeumról – régmúltamból* címmel pedig mintegy 5 íves kötetet készített elő publikálásra. Az intézet Folklór Archívum sorozatában jelent meg *Finesszel köll élni – A háború és a hadifogság a szóbeliségben* (Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 2011. 198 pp.) folklór szöveggyűjtése jegyzetekkel.

- Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában. Folklórszövegek (mesék, mondák, proverbiumok, szokások) gyűjtése, archívumaik bővítése, digitalizálása, elemzése

Megjelent az intézet kiadásában a 2009-ben rendezett interdiszciplináris Benedek Elek-konferencia előadásainak anyaga tanulmánykötetté formálva, az intézet kutatójának szerkesztésében és többek között 6 munkatársának tanulmányával (*A népköltészet terített asztalánál*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 2011. 312 pp. + CD melléklet). Benedek Elek munkássága jobbra kiszorult az irodalmi kánonból és a folklorisztikai kutatások által is kevésbé feltárt, ugyanakkor a kiadási statisztikák alapján máig az egyik legnépszerűbb szerző. A tanulmányok Benedek Eleknek az irodalmi és folklór műfajokból, műfordításokból, történeti ismereteket terjesztő, olvasó- és tankönyvi anyagából, ponyvákából és kalendáriumokból álló, eddig kellően fel nem tárt hagyatékából merítették témájukat, és mutattak rá egészen új szempontokra Benedek Elek életművében.

Az intézet folklóristái a folklórszövegek gyűjtése, rendszerezése, digitalizálása, az intézeti archívumok bővítése mellett elsősorban a tervezett *Magyar Népköltészeti Lexikon* szócikkein dolgoztak.

- Modernizáció és kulturális ideológiák. Modernizációs törekvések és ezekre adott lokális kulturális válaszok etnológiai vizsgálata Szibériában, Mongóliában és Délkelet-Ázsiában

Az intézet etnológusai Szibériában, Mongóliában és Délkelet-Ázsiában végzett terepmunkáik alapján a társadalom szerveződésének átalakulását, a változásokban a képzetrendszerek szerepét dolgozzák fel. A kutatásokban résztvevők vizsgálják a poszt-szovjet időszakban a térségben kialakult új társadalmi-, kulturális- és gazdasági-rendszereket és a modernizáció generálta konfliktusokat. Terepmunkájukat egy olyan területen végzik, amely mindig is a magyar etnológiai kutatás középpontjában állt, ugyanakkor a térség a nemzetközi gazdaság számára is folyamatosan felértékelődik. Publikációik nyomán megismerhetővé válik az az értékrend, kultúra, gondolkodásmód, amely az itt élő, a globalizált világhoz most kapcsolódó társadalmak – a burjátok, evenkik, kazakok, kirgizek, mongolok –, illetve Kína, Vietnam e területen élő kisebbségeinek sajátja. *Az evenkik földjén* elnevezésű OTKA posztdoktori

projekt (2009–2012) részeként megjelent *Az evenki kőföldjén. Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken.* (Budapest: Balassi Kiadó, 2011. 237 pp, + fényképmelléklet, 10 eredeti térkép, DVD-appendix – Dzsirga – 2006 tavasza (23 perc film) című könyv.

Nagyhatalmi rivalizálás Belső-Ázsiában. A szomszédos nagyhatalmak és a buddhista egyház szerepe a mongol állam kialakulásának folyamatában címmel PhD disszertáció készült.

Az Uráli Mitológiai Enciklopédia kézikönyvsorozat – amely a nyelvrokon népek hitvilágának többkötetesre tervezett szótárszerű feldolgozása – részeként elkészült a mordvin mitológia angolra fordított, lektorált, kiadásra előkészített, szerkesztett kötete. Az Etnológiai osztály vezetője, aki 2011-ben megkapta a Magyar Néprajzi Társaság Györfly István-éremét, áttekintő tanulmányt készített a magyar néprajz és kulturális antropológia viszonyáról tekintettel a kutatási irányokra, intézmények alakulására a tárgykört meghatározó politikai keretek függvényében.

A 16–19. századi antropológiai gondolkodás története (Magyarország – Európa) kutatási témában magyar és idegennyelvű konferencia előadások és tanulmányok készültek.

b) Párbeszéd a tudomány és a társadalom között

Az intézet kutatói tárgyévben is számos (lásd mutatók) könyvbemutatót, tudományos ismereterjesztő előadást tartottak, nyilatkozatokat adtak szakmai kérdésekben a sajtónak, rendeztek és megnyitottak kiállításokat.

Az intézet tudományos tanácsadó etnológusa *Istenek, ősök és sámánok. Egy vietnami hegyi törzs, a brúk vallása* címmel nagyszerű kiállítás-sorozatot rendezett terepfotóiból, amelynek első állomása a mezőkövesdi Matyó Múzeum volt. A kiállítás 2011-ben további öt helyszínen volt látható (Soproni Múzeum, Mátészalka – Szatmári Múzeum, Budapest – MTA Társadalomkutató Központ Jakobinus terem, Pécs – Janus Pannonius Múzeum, Nagyatád – Városi Múzeum). A 75 terepfotó mellett a kiállítás több helyszínen tárgyakkal egészült ki. A fényképek Vietnám egyik kisebbsége, a brú törzs körében az 1985–1989 között összesen 18 hónap időtartamú, résztvevő-megfigyeléses néprajzi, kulturális antropológiai terepmunkáról és 2007-ben egy másik, áttelepített brú közösségnél végzett újabb 6 hónapos kutatásról adnak képet három fő témakörben. A kiállításához kapcsolódóan színes fotókkal illusztrált, igényes kiállítású, kétnyelvű katalógus készült. A brúk körében terepmunkát végző kutató a kiállításához kapcsolódóan több előadás tartott az érdeklődő nagyközönségnek.

Az intézet igazgatója és egyik vezető kutatója évek óta végez terepmunkát Kalotaszeg falvaiban. Terepfotóikból *Kalotaszeg rejtőzködő arcai* címmel nagy sikerű fotókiállítást rendeztek az MTA Társadalomkutató Jakobinus termében.

Az intézet egyik munkatársának *Arcok, helyek, hangulatok* címmel volt fotókiállítása a 2011. évi Zempléni Fesztivál keretében.

Az Országos Táncháztalálkozón az intézet információs pultot működtetett kiadványainak bemutatásával 2011-ben is.

Az intézet egyik munkatársa a *Mindentudás egyeteme*-sorozatnak az öregedéssről, időskorról szóló tudományos kerekasztal beszélgetésnek volt résztvevője.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2011-ben

Az MTA NKI a hazai néprajzi kutatás meghatározó intézményeként arra törekszik, hogy összefogja a hazai etnográfiai vizsgálatokat.

2011-ben 10 kutató végzett oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban az ELTE Tárgyi Néprajz-, Folklore, Kulturális Antropológia-, Belső-Ázsia tanszékein, a pécsi TE Néprajz és Kulturális Antropológia és Modernkori Történi tanszékein, a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézetében, a Szegedi Tudományegyetem BTK, Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, az Apor

Vilmos Katolikus Főiskolán, a Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Karán valamint a Sárospataki Református Teológián. Az intézet kutatói rendszeresen tartanak vendéglőadásokat külföldi egyetemeken, kutatóhelyeken, 2011-ben összesen 7-en.

Az intézet munkatársai a 2011-es évben összesen 266 napot töltöttek külföldi partnerintézményeknél, külföldi kollégák pedig összesen 104 napot töltöttek az intézetben. 4 külföldi vendég előadása hangzott el az Etnológiai Műhely keretében.

Az intézet igazgatója több, jelentős nemzetközi rendezvényre, konferenciára kapott meghívást, többek között előadást tartott a Szerb Tudományos Akadémia (Institute of Ethnography SASA) *Cultures and Borders* konferenciáján Versecen, valamint meghívott előadóként vett részt Kijevben a *Contemporary Artistic and Ethno-Cultural Processes of Polyethnic Surroundings in Ukraine* című tanácskozáson. Levezető elnöke volt a Temesváron tartott *Szörvány és nemzetépítés* című nemzetközi konferenciának.

A VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, Kolozsváron az intézet népes küldöttséggel vett részt, összesen 8 kutatója adott elő.

Az intézet munkatársai 3 nemzetközi konferencia szervezésében vettek részt. Az intézet egyik tudományos tanácsadója a Magyar Vallástudományi Társaság elnökeként koordinálta az Európai Vallástudományi Társaság (EASR) X. konferenciáját *New Movements in Religion* címmel, az intézet egyik főmunkatársa volt a rendezvény főszervezője. Az intézet egyik munkatársa pályázati támogatással szervezte meg az *Etno-foto-gráfia 2. A digitális etnográfus A digitális fotográfia problémái és lehetőségei a társadalomkutatásban* című konferenciát, amelynek egyik főelőadója és további 4 előadója az intézet kutatója.

Az intézet tudományos munkatársa szakértőként résztvevője volt az ERAB (European Research Area Board) Stakeholder Conference, European Commission (Brussels, Belgium) *Young Researchers Workshop*nak.

Többben résztvevői nemzetközi kutatási programoknak. Az Intézet Délkelet-Ázsiában kutató etnológusa képviseli a Magyar Tudományos Akadémiát a francia kezdeményezésre 2007-ben alakult European Consortium of Asian Field Studies (ECAFS) nevű szervezetben. Az eredetileg 8 európai ország 30 Ázsia-kutató intézménye (akadémia, egyetem, kutatóintézet, múzeum, tudós társaság), illetve társult tagként további 11 ázsiai tudományos intézmény részvételével megalakult szervezet elsődleges célja az FP 7 EU program szellemében az egységes európai kutatási infrastruktúra kialakítása az Ázsiában végzett kutatásokhoz.

Az intézet egyik fiatal kutatója résztvevője a *Hegy kaszálók – a biológiai sokféleség és hagyományos kultúra találkozási pontjai* című nemzetközi programnak (UNDP GEF Kispályázatok Programja, Barbara Knowles Alap, Európai Természetvédelmi és Állattartási Fórum, Európai Bizottság 2009 szeptember – 2011 február).

2011-ben a bolgár szakfolyóirat a *Blgarski Folklor* magyar tematikus számában 5 intézeti kutató tanulmánya látott napvilágot. Az intézet kutatóinak legfrissebb kutatási eredményeivel, 14 tanulmánnyal jelent meg a beszámolási évben az intézeti évkönyv, az *Ethno-lore XXVIII.* száma, 2011-es évfolyama (*Ethno-lore XXVIII.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2011. 284 pp.). A kötet jelentős tematikus fejezetét az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának a *Magyar néprajztudomány a 20. század derekán* című, 2010-ben Ortutay Gyula és Tálasi István emlékére rendezett centenáriumi konferenciáján elhangzott előadások tanulmánnyá bővített publikációi alkotják.

Az Intézet könyvtárának könyv és CD állománya 2011-ben 348 tétellel gyarapodott és 125 tétel külföldi és magyar folyóirattal. A könyvtár állománya a beszámolási év végén 43.578 leltári egység (könyv, folyóirat, különnyomat, CD, térkép stb.) volt, a könyvtár cserepartnerének száma 160. Cserébe, tiszteletpéldányként, ajándékként, (konferenciákon, könyvgyűjtő akciók során) 285 saját kötetet adott az intézet saját kiadványaiból.

Az intézet Adattárának Kézirattárában, különösen a Magyar Néprajzi Atlasz anyagát kutatták határon innen és túlról. Folytatódott a hangzótár anyagának digitalizálása a Hagyományok Házával kötött megállapodás keretében.

IV. A 2011-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

- *ETNOFOLK Európai Unió pályázati projekt – Digitalizált népi kulturális örökség.* A Cseh Tudományos Akadémia Etnológiai Intézete társulva a MTA BTK Néprajztudományi Intézetével, a Szlovák Tudományos Akadémia Etnológiai Intézetével, a Szlovén Akadémiai Kutatóközpont Etnológiai Intézetével, valamint a besztercebányai Bél Mátyás Egyetemmel, illetve a Prága melletti Berounban levő AiPBeroun számítástechnikai vállalattal sikeres konzorciális pályázatot nyújtott be az Európai Strukturális Alap Közép-Európai Transznacionális Programja keretében, amely egy 2011 és 2014 között felépítendő, a népi kulturális örökségre vonatkozó egységes adatbázisrendszer és web-felület kialakítására irányul. A stratégiaalkotásban és a kutatás megindításában az intézet vezetése (igazgató, ig. helyettes, gazdasági vezető) és az intézet további 3 munkatársa vettek részt.
- *Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében* K84283 OTKA (2011–15) projekt, amelynek témavezetője az intézet igazgatója, koordinátora az egyik munkatársa és a további 5 résztvevő közül egyikük az intézet kutatója. A kutatás Magyarország hármashatárait: a határ menti régiókra és a határokon átnyúló kapcsolatokra összpontosít.
- NKA 1808/267 számú pályázat az *Etno-foto-gráfia 2. A digitális etnográfus A digitális fotográfia problémái és lehetőségei a társadalomkutatásban* című konferencia megszerzésére, amelynek egyik főelőadója és további 4 előadója az intézet kutatója.

V. A 2011-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Paládi-Kovács Attila (főszerk.) – Flórián Mária (szerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben. I.1. Táj, nép, történelem.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011. 1080 pp.
2. Balogh Balázs – Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán: *Ethno-Lore. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének évkönyve XXVIII.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 2011. 284 pp.
3. Borsos Balázs: *A magyar népi kultúra regionális struktúrája I-II.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2011. 563 + 354 pp.
4. Borsos Balázs: *A magyar népi kultúra régiói I. Dunántúl, Kisalföld, Alföld.* Budapest: M-érték Kiadó, 2011. 406 pp.
5. Magyar Zoltán: *A magyar népi kultúra régiói. II. Felföld, Erdély, Moldva.* Budapest: M-érték Kiadó, 2011. 424 pp.
6. Kiss Réka: *Egyház és közösség a kora újkorban a Küüllői Református Egyházmegye 17-18. századi iratainak tükrében.* Budapest: Akadémiai Kiadó 2011. 297 pp. /Néprajzi tanulmányok szerk. Szemerkenyi Ágnes/
7. Benedek Katalin (szerk.): *A népköltészet terített asztalánál.* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2011. 312 pp. + CD melléklet
8. Magyar Zoltán: *Erdélyi népmondák. I–II.* Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2011. 547 pp. + 16 t. és 639 p. + 16 t.
9. Diószegi László – Juhász Katalin (szerk.): *Hagyomány - örökség - közkultúra: A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében.* Budapest: Teleki László Alapítvány, 2011. 333 pp.
10. Sántha István – Tatiana Safonova: *Az evenkik földjén. Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken.* Budapest: Balassi Kiadó, 2011. 237 pp, + fényképmelléklet, 10 eredeti térkép, DVD-appendix – Dzsirga – 2006 tavasza (23 perc film)

11. Szilágyi Miklós: *Finesszel köll élni – A háború és a hadifogság a szóbeliségben*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 2011. 198 pp. /Folklór Archívum, 22. – szerk. Szemerényi Ágnes/
12. Szilágyi Zsolt: *A teokratikus mongol állam*. ELTE, Belső-ázsiai Tanszék, Budapest 2011. 280 pp.
13. Báti Anikó (szerk.): Belényesy Márta: *Fejezetek a középkori anyagi kultúra történetéből*. I. Budapest: L'Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézet, 2011. 201 pp. /Documentatio Ethnographica, 26./
14. Hoppál Mihály: *Folklór és emlékezet*. Budapest: Európai Folklór Intézet, 2011. 200 pp.
15. Iancu Laura: *Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban*. Budapest: Lucidus Kiadó, 154 pp. /Kisebbségkutatás könyvek/.
16. Hoppál K. Bulesú – Szilágyi Zsolt – Vassányi Miklós: *Áldozat és ima*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, 2011. 228 pp. /Vallástudományi Könyvtár 5./
17. *Blgarski Folklor*, XXXVII: 1. 2011. 48–127. öt intézeti kutató tanulmányával:
  - Balogh Balázs: Minalo, vzmožnosti i perspektivi v izsledovaneto na svremennosta. Iz rabotata i planovetena Instituta po etnologija pri Ungarkata akademija na naukite. *Blgarski Folklor*, XXXVII: 1. 2011. 48–56.
  - Borsos Balázs: Reki, blata u zemedelszki zemi. Iszledovatelszki perszpektivi za ekolicsnata isztorija na Ungarija csrez primeri ot Bodrozköz Szeveroisztočna Ungarija. *Blgarski Folklor*, XXXVII: 1. 2011. 110-127.
  - Hoppál Mihály: Beležki brhu shamanizma. *Blgarski Folklor*, XXXVII: 1. 2011. 57–62.
  - Juhász Katalin: Ungarskata „fürdő”: mjasto za otdyx, razvlechenie, vzstahovnie i lechenie. Istoricheski pregled. *Blgarski Folklor* XXXVII: 1. 2011. 1. 63–83.
  - Turai Tünde: Пенсионни системи и културни разбирања за старостта – отношение между понятията на макро- и микроравнище. *Blgarski Folklor* XXXVII: 1. 2011. 1. 84–101.
18. Bata Tímea – Szarvas Zsuzsa (eds.): *Past and Present Stereotypes. Ethnological, Anthropological Perspectives*. Budapest: Hungarian Ethnographical Society (Magyar Néprajzi Társaság) – Museum of Ethnography (Néprajzi Múzeum), 2010. [2011]. 3 intézeti kutató tanulmányával
  - Balogh Balázs: Some remarks about the notion of fatherland of American.Hungarians. 151–160.
  - Paládi-Kovács Attila: Stereotype, community, mother tongue. 57–63.
19. Berta Péter: Constructing, Commodifying, and Consuming Invented Ethnic Provenance Among Romanian Roma. *Museum Anthropology*, 34:2. 2011. 128–141.
20. Kristóflldikó: The Uses of Natural History. Georg C. Raff's *Naturgeschichte für Kinder* (1778) in its Multiple Translations and Multiple Receptions. In: Alison Adams and Philip Ford (ed.): *Le livre demeure. Studies in Book History in Honour of Alison Saunders*. Genève: Droz, 2011. 309–333.